

کنوزی قراردادی

نویسنده:

علی خسروی

سرشناسه	: خسروی، علی، ۱۳۵۱
عنوان و نام پدیدآور	: کشاورزی قراردادی/نویسنده علی خسروی، تهیه شده در دفتر نظام های بهره برداری [وزارت جهاد کشاورزی]
مشخصات نشر	: تهران: نگار نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۴ ص.: مصور، جنول، نمودار
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۹۵-۴۳-۳
وضعیت فهرست نویسی	: قیفا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۳۹-۲۴۵
موضوع	: قراردادهای کشاورزی
موضوع	: <i>Contracts, Agriculture</i>
موضوع	: قراردادهای کشاورزی — ایران
موضوع	: <i>Contracts, Agricultural- -Iran</i>
موضوع	: کشاورزی -- جنبه های اقتصادی
موضوع	: <i>Agriculture- - Economic aspect</i>
موضوع	: کشاورزی -- ایران -- جنبه های اقتصادی
موضوع	: <i>Agriculture- - Economic aspects- - Iran</i>
شناسه افزوده	: ایران وزارت جهاد کشاورزی. دفتر نظام های بهره برداری
شناسه افزوده	: اتحادیه مرکزی شرکت های تعاونی تولید روستایی کشور
رده بندی کنگره	: ۳۵۶ ک ۵۳۸ HD۹۰۰۰
رده بندی دیویی	: ۳۳۸/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۳۰۵۴۷

عنوان: کشاورزی قراردادی

نویسنده: علی خسروی

طراح جلد: پریسا یوسف

ناشر: نشر نگار نور

نوبت چاپ: اول — تابستان ۱۳۹۵

قطع: وزیری

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۹۵-۴۳-۳

جلد اول این کتاب با حمایت اتحادیه مرکزی شرکت های تعاونی تولید روستایی کشور چاپ شده است.

کلیه حقوق معنوی این کتاب متعلق به نویسنده است.

پیشگفتار:

شرکتهای تعاونی تولید کشاورزی خود گونه ای از تعامل رسمی بین اجزای زنجیره تامین کشاورزی به شمار می‌روند. از این رو، شکل گیری این نهادها، زمینه‌ای برای توسعه زنجیره های تامین بخش کشاورزی بعنوان ابزار توسعه بخش به شمار می‌روند. از زمان شکل گیری شرکتهای تعاونی تولید تاکنون، تلاش شده است تا این شرکتها بتوانند ارتباط مناسب، رسمی و شفاف بین بخشهای تولیدی و بازاری برقرار کنند. تجربیات چهار دهه از فعالیتهای توسعه‌ای در بخش کشاورزی کشور نشان می‌دهد که نظامهای قراردادی یکی از موثرترین رهیافتها برای ایجاد مناسبات جدید و کارآمد بین بخشهای مختلف زنجیره تامین بویژه بخشهای تولیدی و بازار بوده‌اند. پیشینه فعالیت در زمینه توسعه کشت دانه های روغنی، چغندرقد، پنبه و بسیاری از محصولات راهبردی بخش کشاورزی حاکی از کارآمدی نظامهای قراردادی در توسعه بخش کشاورزی است. از سوی دیگر، نظام قراردادهای کشاورزی در ایران در طی چند دهه گذشته به الزام شرایط گوناگون اقتصادی و سیاسی با تغییرات مختلفی همراه بوده است. به نظر می‌رسد که این ساختار در سطح کشور نیازمند بازبینی و تطبیق با شرایط جدید بوده و در عین حال نیازهای بخش کشاورزی از ابعاد مختلف وجود یک نظام قانونی و کارآمد در این زمینه را نشان می‌دهد. ناپذیر نموده است.

این مهم بیش از هر چیز نیازمند آشنایی و همفکری مهمترین عناصر شکل گیری و توسعه نظام قراردادهای کشاورزی یعنی شرکتهای تعاونی تولید روستایی است. این شرکتها با توجه به نقش آفرینی خود در بخش کشاورزی می‌توانند نه تنها در استقرار نظام کشاورزی قرار دادی کشور بعنوان پشتوانه قانونی فعالیتهای تولیدی- بازرگانی بلکه در تحقق اهداف عالیه توسعه بخش کشاورزی نقش و اهمیت فراوانی داشته باشند.

اتحادیه مرکزی تعاونی های تولید روستایی کشور بعنوان نماینده بخش عظیمی از واحدها و نظامهای بهره‌برداری بخش کشاورزی در راستای وظایف و رسالتهای خود، توسعه نظام کشاورزی قراردادی را بعنوان رهیافتی موثر در توسعه بخش و حمایت از شرکتهای تعاونی تولید بعنوان یکی از عناصر کلیدی و ذی نفعان اصلی بخش کشاورزی ارزیابی نموده و

تلاش می‌نماید تا این ابزار را نه تنها در جهت منافع اعضای این اتحادیه بلکه در راستای توسعه روزافزون بخش کشاورزی کشور تقویت و هدایت نماید. در این دیدگاه، نظام کشاورزی قراردادی ابزار موثری در تحکیم و تقویت زنجیره های تامین کشاورزی، مدیریت ریسک های اقتصادی و جلوگیری از زیان کشاورزان در برابر نوسانات قیمت ها ، تنظیم بازار و توسعه فن آوری های کشاورزی به شمار می رود. همچنین توسعه این نظام به ایجاد مناسبات نامند و توزیع متوازن ارزش اقتصادی در میان فعالان بخش بویژه تولیدکنندگان کشاورزی منجر خواهد شد. از این رو توسعه نظام قراردادی کشاورزی به اشکال مختلف آن در دستور کار این اتحادیه بوده و بدین منظور تلاش شده است تا از طریق این کتاب به همراه برگزاری نشست ها و کارگاه های تخصصی، زمینه لازم برای ارتقاء دانش و اطلاعات اعضا از موضوع افزایش یابد. امید است این اقدامات به توسعه روزافزون بخش کشاورزی و بویژه شرکتهای تعاونی تولید روستایی بعنوان نقطه اتکای نظام تولید کشاورزی کشور منجر شود.

سید و عید رضا ابطحی

مدیر عامل اتحادیه مرکزی شرکتهای تعاونی تولید روستایی کشور

مقدمه:

اگرچه مفهوم کشاورزی قراردادی پیشینه‌ای طولانی در نظامهای اقتصادی دارد اما در سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفته و جایگاه ویژه‌ای در سیاستهای کشاورزی بویژه در کشورهای در حال توسعه پیدا کرده است. شاید یکی از مهمترین دلایلی که توجه به این گونه مفاهیم را اجتناب ناپذیر می نماید، تغییرات نگرشی عمیقی است در مدیریت و حاکمیت بخش کشاورزی و گذار از الگوهای سنتی آن صورت گرفته است.

گذار از "تبدیل‌گرایی" به "بازارگرایی" یکی از مهمترین این تغییرات است که در سیاستهای توسعه کشاورزی کشورهای مختلف بویژه کشورهای در حال توسعه نمود بیشتری پیدا کرده است. در این فرآیند، مدیریت زنجیره تامین بخش کشاورزی بعنوان کارکردی اساسی محسوب می‌شود که از طریق آن مکانیزمهای بازاری و نهادی متعددی در زنجیره تولید تا مصرف قرار می‌گیرد. مکانیزمهای بازاری مذکور دربرگیرنده طیف وسیعی از موجودیت‌های نهادی هستند که از ابزارهای مختلف فنی، علمی، مالی، لجستیکی و غیره از فرآیندهای زنجیره تامین پشتیبانی می‌کنند. این نهادها کارکردهای گوناگونی از قبیل مدیریت ریسک، تامین سرمایه، تامین اعتبار، مبادلات، اطلاعات و دانش، توسعه فن آوری، خدمات فنی، خدمات حقوقی و بسیاری موارد دیگر را به دست اندرکاران اقتصادی بخش کشاورزی عرضه می‌نمایند که منجر به تولید ارزش افزوده بیشتر در زنجیره می‌شود. فقدان این نهادها موجب ناکارآمدی زنجیره‌های تامین بخش کشاورزی شده و در اقتصادهای ناکارآمد منجر به مداخله‌گری‌های نامناسب دولت می‌شود. تجربیات موجود در کشورهای مختلف به خوبی نشان می‌دهند که توسعه نیافتگی مکانیزمهای مناسب پشتیبانی از زنجیره تامین تبعات آسیب‌زای فراوانی بر اقتصاد کشورها داشته و بر عکس آن توسعه یافتگی نهادی در این زنجیره موجب رونق بخش کشاورزی و اقتصاد ملی خواهد شد.

شاید مهمترین هدف از گردآوری نوشته حاضر، تاکید برگسترش ابزارهای بازارمحور برای مدیریت اقتصادی بخش کشاورزی و جایگزینی آنها با رهیافتهای سنتی تثبیت بازار (مانند قیمت‌گذاری رسمی، خرید تضمینی، کنترل‌های گمرکی و غیره) است که ضمن ناکارآمدی،

تأثیرات توسعه‌ای ندارند. فقدان نهادهای بازاری مدرن از مهمترین شاخص‌های توسعه‌نیافتگی بخش کشاورزی در هر اقتصاد بویژه بخش کشاورزی ایران به شمار می‌روند. این در حالی است که وجود مکانیزم‌های شناخته شده‌ای مانند بورسهای کالایی کشاورزی و نظامهای قراردادی آن نه تنها بخش کشاورزی ملی را از ابزارهای سنتی مداخله‌محور بی‌نیاز می‌کند بلکه در عمل موجب ثبات و رشد سرمایه‌گذاری و جلب کارآفرینان و فعالین اقتصادی بخش کشاورزی می‌شود.

برخی از ضرورتها برای توسعه کشاورزی قراردادی (یا نظامهای مشابه) ناشی از چالشها و الزاماتی هستند که در گذشته نیز وجود داشته و کماکان نیز بعنوان مسائل یا چالشهای بخش کشاورزی یا توسعه روستایی مطرح می‌باشند. تأثیرات این نظامها در افزایش درآمد و یا کاهش ریسک کشاورزان و غره از این دسته‌اند. برخی دیگر، الزاماتی جدید هستند که بر مبنای روندهای توسعه کشاورزی و صنعت غذا در جهان بوجود آمده‌اند و به نوعی موجب جریان‌سازی در زمینه کشاورزی قراردادی شده‌اند. از جمله این روندها میتوان به توسعه تولید محصولات با ارزش افزوده بالا^۱ اشاره کرد که بویژه در سالهای اخیر جایگاه ویژه‌ای در بازرگانی کشاورزی در سطح جهانی پیدا کرده است. این روندها محرک بخشهای تولیدی و خدماتی کشاورزی برای توسعه کشاورزی قراردادی به شیوه‌های نوین آن شده‌اند. علاوه بر موارد ذکر شده، هدف دیگری نیز وجود دارد که اساساً است نگرارش این مجموعه و نوشته‌های مشابه به تحقق آن کمک کند. فضای فعلی قراردادی بخش کشاورزی ایران در بسیاری موارد غیر رسمی، ناعادلانه و غیرشفاف است. این فضا طیف گسترده‌ای از معاملات سنتی بصورت خرید سلف و پیش خرید توسط دلالان و بازاریان تا روشهای جدیدتری مانند خرید شیر از دامداران توسط شرکتهای فرآوری را در بر می‌گیرد. بهره‌برداری ناعادلانه برخی شرکتهای و افراد از کشاورزان پدیده نامطلوبی است که به نظر می‌رسد استقرار نظام قراردادی کشاورزی به قانونی‌تر شدن فضای کسب‌وکار، رشد آگاهی و دانش و در نهایت توازن هر چه بیشتر در توزیع ارزش افزوده بخش کشاورزی منجر شود.

^۱ - High Value Food

باید توجه داشت که تمامی ابعاد کشاورزی قراردادی در این کتاب آورده نشده است. در واقع، کشاورزی قراردادی رابطه‌ای سیستمی با بسیاری از ابعاد اقتصادی و فنی بخش کشاورزی بویژه دست اندرکاران مستقیم و غیرمستقیم زنجیره تامین دارد. بعنوان مثال، استانداردهای کشاورزی (اعم از استانداردهای کیفیت، سلامت، عملیات بهینه و غیره) ارتباط مستقیمی با موضوع کشاورزی قراردادی دارد. این بدان معنی است که طراحی و استقرار نظامهای قراردادی مستلزم وجود یا شکل گیری نظام استانداردهای کشاورزی نیز هست.

بدیهی است بررسی و شناخت نظامهای کشاورزی قراردادی محدود به فهرست یا محتوای این کتاب نیست. بعنوان نمونه، نظام قراردادی بدون شک یکی از ارکان شکل گیری و توسعه مدل‌های کشاورزی صنعتی به معنی بهره خوשהای کشاورزی به شمار می‌رود و می‌بایست با توجه و تفصیل بیشتری معرفی شود. وضعیت موجود و سابقه کشاورزی قراردادی در ایران از اواخر دهه ۱۳۴۰ بویژه در محصولات تجاری مانند پنبه، دانه‌های روغنی و چغندر قند نیازمند بررسی و آسیب‌شناسی است. همان‌چنان مباحث مربوط به ابزارهای بازار در مدیریت ریسک مانند قراردادهای آتی، بورس کالای قراردادهای سوپ و غیره نیازمند بررسی مفصل و دقیق‌تری است که می‌بایست در متن جداگانه‌ای ارائه شود. امید است که در آینده نزدیک امکان ارائه مطالب کامل‌تری در مورد نقش جایگاه نظامهای قراردادی در کشاورزی مدرن بویژه مدل‌های کشاورزی صنعتی مانند مجتمع‌ها، خوشه‌ها و نواحی ویژه تولیدی-صادراتی فراهم شود. پیش از آن هدف غایی از تنظیم این مجموعه، آشنایی کلی خوانندگان با مفاهیم و ابعاد کشاورزی قراردادی بوده است.

بی‌تردید بهبود و اصلاح متن حاضر نیازمند دیدگاه‌های انتقادی و پیشنهادی مخاطبین و صاحب‌نظران است و امید است که خوانندگان گرامی نگارنده را در تکمیل کار و رفع نواقص یاری فرمایند.

نادر علیزاده

مدیر کل دفتر نظام‌های بهره برداری

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بخش اول : ابزارهای بازار در بخش کشاورزی	۱۵
۱-۱ مقدمه	۱۷
۲-۱ ریسک و عدم قطعیت در کشاورزی	۱۸
۱-۲-۱ انواع منابع ریسک‌ها در کشاورزی	۱۹
۲-۲-۱ مدیریت ریسک‌های کشاورزی	۲۷
۳-۱ ابزارهای بازار مدیریت ریسک	۳۳
۴-۱ رهیافتهای مداخله‌گران و رهیافتی بازارمحور	۳۸
۵-۱ جمع بندی	۴۱
بخش دوم : پیدایش و توسعه کشاورزی قراردادی	۴۳
۱-۲ مقدمه	۴۵
۲-۲ تعریف کشاورزی قراردادی	۴۶
۳-۲ توسعه کشاورزی قراردادی	۵۳
۴-۲ تحول در نظامهای کشاورزی- غذایی	۵۷
۵-۲ جمع بندی	۸۱
بخش سوم : ابعاد نظری کشاورزی قراردادی	۸۳
۱-۳ مقدمه	۸۴
۲-۳ کشاورزی قراردادی بعنوان مکانیزم تعامل عمودی	۸۵
۳-۳ دیدگاه های نظری در کشاورزی قراردادی	۹۲
۱-۳-۳ تئوری چرخه عمر	۹۲
۲-۳-۳ رهیافت‌های هزینه مبادله	۹۴
۳-۳-۳ تئوری الزامات قرارداد	۱۰۴

۱۰۷.....	۴-۳-۳ تئوری کنوانسیون (قرارداد)
۱۰۸.....	۵-۳-۳ دیدگاه اداره زنجیره ارزش
۱۱۱.....	۶-۳-۳ تئوری شایستگی ها (قابلیت ها)
۱۱۱.....	۷-۳-۳ تئوری تغییرات کشاورزی در اقتصاد سیاسی
۱۱۳.....	۴-۳-۴ سایر دیدگاه ها
۱۱۵.....	۵-۳-۳ بررسی تطبیقی تئوری ها
۱۱۹.....	۶-۳-۳ چشم انداز مطالعات در کشاورزی قراردادی
۱۲۳.....	بخش چهارم : سالها و خواہای کشاورزی قراردادی
۱۲۵.....	۴-۱-۱ مقدمه
۱۲۵.....	۴-۲-۱ گونه شناسی قراردادی کشاورزی
۱۲۸.....	۴-۳-۱ انواع مدل های کشاورزی قراردادی
۱۳۲.....	۴-۴-۱ انواع ارتباطات قراردادی
۱۳۶.....	۴-۵-۱ عناصر و اجزای قراردادها
۱۳۷.....	۴-۵-۱-۱ چارچوب قانونی
۱۳۹.....	۴-۵-۲ فرمول های قرارداد
۱۴۰.....	۴-۵-۳ شکل قرارداد
۱۴۱.....	۴-۵-۴ مشخصات قرارداد
۱۵۴.....	۴-۶-۱ نگاهی به تجربیات جهانی
۱۵۸.....	۴-۶-۱-۱ کشاورزی قراردادی در امریکا
۱۵۹.....	۴-۶-۲ کشاورزی قراردادی در هند
۱۶۰.....	۴-۶-۳ کشاورزی قراردادی در مالزی (مطالعه موردی)
۱۶۱.....	۴-۶-۴ کشت قراردادی نخل روغنی در اندونزی
۱۶۳.....	بخش پنجم: فرصت ها و ملاحظات در کشاورزی قراردادی
۱۶۵.....	۵-۱-۱ مقدمه

۱۶۵	۲-۵ انگیزه ها و مشوق ها در نظام قراردادی
۱۶۶	۱-۲-۵ مزیت ها و فرصتها برای کشاورزان
۱۷۳	۲-۲-۵ مزیت ها و فرصتها برای شرکتها
۱۷۶	۳-۵ سایر مزایا و ویژگی های کشاورزی قراردادی
۱۸۲	۴-۵ چالشها و آسیبها در کشاورزی قراردادی
۱۸۴	۱-۴-۵ مشکلات و چالشها برای کشاورزان
۱۸۷	۲-۴-۵ مشکلات و چالشها برای شرکتها
۱۸۹	۵-۵ شرایط رفیقت نظامهای قراردادی
۲۱۲	۶-۵ شرایط ناکامی کشاورزی قراردادی
۲۱۷	۷-۵ ملاحظات برنامه ملی سم کشاورزی قراردادی
۲۲۶	۸-۵ جایگاه قانونی کشاورزی قراردادی
۲۳۳	منابع
۲۴۱	پیوست ها